

ՎԱՐԴԱՆ ԴԵՎԴԻԿՅԱՆ

Բանասիրական գիտությունների թեկնածու

ՍՐԲԱԼՈՒՅՍ ՄՅՈՒՌՈՆԻ ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՊԱՇՏԱՍՈՒՆՔԸ

Կանաչ Մյուռնի այն փոքրիկ կաթսան մի ակնթարթի մեջ մեծանում՝ անեզր, լայնատարած մի ծով է դառնում, որ ողողում է հայաբնակ ողջ աշխարհը, դրախտի բուրմունք, երկնային ամենառատ շնորհ սփռելով ամեն տեղ՝ նույն շնորհն անխտիր մեծատան ապարանքում և թշվառ պանդուխտի հալածանաց հարկի տակ. շնորհաբաշխ այդ Սուրբ Մյուռնի՝ ամեն մի կաթիլ հայ մանուկների ճակտին դրոշմած՝ դարձնում է նոցա լուսակեզ գառներ և Ս. Լուսավորչի փարախը ժողովում, Անմահ երկնավոր Գառան շուրջ¹:

ԿԱՐԱՊԵՏ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԵՐ-ՄԿՐՏՅԱՆ

Դարեր շարունակ Սրբալույս Մյուռնով դրոշմված հայի համար այն առանձնակի նվիրական խորհուրդ է ունեցել՝ դառնալով ազգային-հոգևոր գլխավոր սրբություններից մեկը, որն արտացոլվել է նաև ժողովրդի ընդհանուր հոգեբանության ու մտածողության մեջ, ինչպես նաև կենցաղում:

Հայ մարդը, ինչպես ասում է «Էն խաչը վկա», նույն ձևով նաև ասում է. «Էն կանաչ Մեռոնը վկա»: Փոքրիկ երեխայի անմեղությունն ու դալարությունը շեշտվում են «Մեռոնի հոտը դեռ գալիս է» արտահայտությամբ, իսկ երբ ականա մի կեղտոտ բանի են ձեռք տալիս, շփվում կամ էլ անգիտությամբ ինչ-որ ոչ ուտելի բան են ուտում, իմանալուց հետո իսկույն ասում են՝ «Մեռոնվելիք եղանք», այսինքն՝ Մյուռն է հարկավոր, որ վերստին մաքրվենք, սրբվենք²:

Երջանկահիշատակ Գարեգին Առաքինի բնորոշմամբ՝ «Հայց. Եկեղեցւոյ Միւռոնը հայութեան կնի՛քն է դարձած՝ ըլլալէ ետք կնիքը Ս. Հոգւոյն: Միւռոնով պայծառացած ճակատին համար կ'ըսենք. «հայո՛ւ ճակատ». միւռոնուած մանուկի համար կ'ըսենք. «հայո՛ւ որդի». երբ մկրտութենէն անմիջապէս ետք երեխան դրոշմի օծումն ընդունի իր ճակատին՝ կ'ըսենք. «Ահա հիմա հայացաւ»³:

Մյուռնն այնքան նվիրական և սրբագործող համարում է ունեցել, որ երեխային

¹ «Արարատ», 1897, էջ 387:

² Տե՛ս Կ. Գաբրիլյան, Բաղդիրք սեբաստահայ գավառակեզվի, Երուսաղեմ, 1952, էջ 400:

³ Գարեգին Բ Կաթողիկոս, Հոդ. մարդ և գիր, Անթիլիաս, 1991, էջ 170:

կնքելու բուն եկեղեցական խորհրդին զուգահեռ ժողովուրդը կատարել է և իր արարողությունները, որոնք դարերով հարատևել են Հայկական լեռնաշխարհի ազգագրական տարբեր հատվածներում:

Մկրտության ժամանակ երեխային հազցվող զգեստը կոչվել է «Մեռն լաթ»⁴, այսինքն՝ Մյուռնոնով կնքելու ժամանակ հազցվող շոր, որով մկրտության խորհրդում առանձնացվել և շեշտվել է հենց Մյուռնոնի գաղափարը: Եթե քրիստոնեական խորհրդաբանությամբ մկրտությունը մայրական արգանդից մարմնավոր ծնունդին հաջորդող հոգևոր ծնունդն է Եկեղեցու ավագանից, ապա հայ մարդու համար այն նախ եղել է երեխայի կնքվելը Մյուռնոնով: Երվանդ Լալայանի վկայությամբ Արցախի Վարանդայի գավառում մինչ եկեղեցում կատարվում էր մկրտությունը, երեխայի մանկաբարձը (տատմերը), մկրտության ավագանից մի փոքրիկ շշով մյուռնաջուր վերցրած՝ շտապում է տուն, նրանով լվանում ծննդկանի՝ մոր ձեռքերը, որպեսզի մյուռնաջուրով մաքրված ձեռքերով մայրը գրկի Մյուռնոնով կնքված իր մանկանը⁵:

Տարածված հաջորդ արտահայտությունը և սովորությունը մեռնահան անելն է: Տարբեր բարբառներում տարբեր կերպ է այն կոչվել. Մեբաստիայում Մեռնեն հանիլ, Գանձակում՝ Մեռնը վեր հանել, մի շարք այլ վայրերում՝ մեռնջրեն հանել և այսպես շարունակ⁶:

Մեռնահան է անվանվում մկրտությունից հետո երեխային առաջին անգամ լողացնելը: Երեխան, եթե տղա է, լողացնում են երեք, իսկ եթե աղջիկ է՝ յոթ օր հետո: Այս մի քանի օրը երեխային չեն լողացնում, որպեսզի Մյուռնոնը մարմինը լավ պատի. «աղել մը անցնի»: Աղջկան յոթ օր հետո են լողացնում, որ ամաչկոտ և պարկեշտ լինի՝ Մյուռնոնը երեսին շատ մնա: Այս պատճառով էլ որևէ աղջկա հետագայում ազատ պահվածքի համար մեղադրելիս ասում են, թե այնքան է համբուրվել, որ երեսի Մեռնոնը լուծվել, գնացել է:

Վարանդայի գավառում Մյուռնոնից հանելը Ե. Լալայանն այսպես է նկարագրում. «Երեք օրից հետո տատմայրը նորից է գալիս և «երեխայի մեռնը վեր անում»: Քթի տակը աղոթքներ շնջալով՝ լվանում է երեխայի Մեռն քսած տեղերը մի մաքուր ամանի մեջ, հետո լողացնում է նրան մաքուր ջրով, առանց սապոնի, և ջուրը ածում թոնիիրը»⁷:

Ի տարբերություն աղջկա, տղային ավելի շուտ են լողացնում, որ «ճակտով ըլլի, չամնչե»⁸: Երեխային լողացնելու ջուրն էլ կոչվում է մեռնաջուր, քանի որ այդ այն ջուրն է, որ առաջին անգամ է շփվում երեխայի մյուռնոված տեղերին: Մյուռնոնի հետևողությամբ որոշակի գորություն է վերագրվում և այս ջրին: Անթույլատրելի է համարվում այն պարզապես թափելը, այլ լցնում են թոնիիր կամ օջախը, քանի որ ժողովրդական հավատքով սրբություններ են նաև այս երկուսը: Շատ շրջաններում մեռնաջուր անվանվող այս ջրին մաքրագործող հատկություն է վերագրվել. կամ առանձին շշով պա-

⁴ Կ. Գաբրիլյան, Բառգիրք, էջ 399:

⁵ Տե՛ս Ազգագրական հանդես, հտ. Բ, Շուշի, 1897, էջ 125:

⁶ Տե՛ս Ազգագրական հանդես, հտ. Զ, Թիֆլիս, 1900, էջ 282:

⁷ Ազգագրական հանդես, 1897, Թիֆլիս, Բ գիրք, էջ 149:

⁸ Տե՛ս Ազգագրական հանդես, հտ. Ա, Շուշի, 1895, էջ 271:

հել են և նրանով ցողել այն ամանները, որոնք շունն ու կատուն են լիզել, ինչպես նաև եթե մեջը մուկ է ընկել ու որևէ անմաքուր բան է թափվել, կամ էլ շաղախել են հողով և այդ հողով շփել: Հատկանշական է նաև, որ մեռնաջուրը սովորական հողին չեն խառնել, այլ հանքային որևէ բաղադրություն պարունակող և գույնով ու բուժիչ հատկությամբ առանձնացող և ժողովրդի կողմից տարբեր հատկանիշներ վերագրվող հողին⁹:

Թոնիրը՝ օջախը, ընտանեկան սրբության և հաստատունության խորհուրդն ունի, և մի շարք վայրերում մյուռոնաջուրը լցրել են թոնիրը: Նման ձևով, եթե տվյալ բնակավայրում եկեղեցի չի եղել և կամ հնարավոր չի եղել երեխային եկեղեցի տանել, թոնրի վրա են մկրտել¹⁰:

Սրբալույս Մյուռոնով է պայմանավորված նաև հայկական ընտանիքներում կնքահորը՝ քավորին ընծայվող բացառիկ հարգանքն ու պատիվը: Պատահական չէ, որ շատ դեպքերում քավորն ու Մյուռոնը միաժամանակ են հիշվում: Ժողովրդական առածներից մեկում, որպես մարդկային ուրացումի և դավաճանության ամենաանարգ արտահայտություններից մեկը, ասվում է. «Քավորը փոխիլ, Մեռոնը կոխիլ»¹¹: Այսինքն՝ քավորից հրաժարվողը մեծագույն սրբությունը՝ Մեռոնն էլ ոտնատակ կտա:

Բարեբախտաբար, սակայն, Մյուռոնով միմյանց հոգևոր կապով միացած քավորն ու սանիկը հիշվում են գլխավորաբար դրական համատեքստերում: XVI դարի հեղինակ Մարտիրոս Խարասարցու «Տաղ կնքտուքի և տղարուքի, կնքահոր և սանի» բանաստեղծությունը գեղարվեստական անդրադարձն է եկեղեցում կատարվող երեխայի մկրտության և նրան հետևող կնունքի ժողովրդական տոնախմբության: Բանաստեղծությունը խորհրդանշական կերպով սկսվում է հետևյալ մաղթանքով, որը կրկնվում է նաև յուրաքանչյուր քառատող տան վերջում.

Աստուած օգնէ այս կնքահորն և իւր սանին...¹²

Բանաստեղծությունը մի կենդանի և հոգեբույս նկարագրություն է մկրտության արարողության.

**Էրեցն գայ և կնքահայրն ի տաճարին,
Ընդ նա ասէ՝ Խոստովանեա զյանցանս քոյին...**

Այնուհետև գալիս է մկրտության և դրոշմի խորհրդավոր պահը.

Նա քահանայն զջուրն արկանէ յաւազանին,

⁹ Տե՛ս **Կ. Գաբրիլյան**, Բաղիթք, էջ 400: Տե՛ս նաև Ազգագրական հանդես, 1897, Շուշի, գիրք Բ, էջ 148, 1898, Թիֆլիս, գիրք Դ, էջ 89:

¹⁰ Ազգագրական հանդես, Թիֆլիս, 1897, գիրք Բ, էջ 148:

¹¹ **Ա. Տ. Ղանալանյան**, Առածանի, Երևան, 1960, էջ 275:

¹² Ուշ Միջնադարի հայ բանաստեղծությունը, հտ. Ա, էջ 150:

**Շիշ եւլ օծման, պայծառ սուրբ խաչն յաջոյ ձեռին,
Որ արկանէ զՄեռոնն ի ջուրն ըստ օրինին,
Աստուած օգնէ մեր կնքահօրն և իւր սանին:**

Ինչպէս ասացինք, ժողովրդական առանձնակի մի ծես էր մկրտված երեխային տուն հասցնելը, ուր ուրախության բացված սեղանն էր սպասում.

**Տանին ի տուն, զինք պաշտելով ճանապարհին,
Ըամեալ մարդիկ բազում երթան առ նա բազմին,
Ցնծութեամբ տօնախմբեն շատ այր և կին.
Աստուած օգնէ մեր կնքահօրն և իւր սանին:
Ի հօրով մօրով սնանի, ասեն, 'ն ըմպեն զգինին...**

Միջնադարյան մի խորհրդավոր հայրեն կա, որում ասվում է.

Իմ կըճատիկ* արուխ-մարուխ
Քեռ կըճատ թիվքերը վեր վերու,
Ուտերացըդ տուր զօրութին.
Սարէ-սար կայ գընալու,
Սուսուն*** ծաղիկ կայ քաղելու,
Փունջ կապելու, տուն բերելու,
Թառ քեավութոյ ջօրկելու,
Կանաչ Մեռոն համբուրելու¹³:**

Ինչպէս օրորոցային երգերում է մայրը դիմում զավակին, այստեղ ևս ասվում է, թե ի՛մ փոքրիկ գեղեցիկ, թներդ վեր բարձրացրու՝ ծաղիկ հավաքելու, փունջ կապելու, քավորին ուղարկելու և կանաչ Մյուռոնը համբուրելու:

Ինչպէս տեսնում ենք, այստեղ իրար են զուգորդվել իմաստային առումով որոշակի ընդհանրություն ունեցող երեք հասկացություն՝ ծաղիկները, Մյուռոնը, որի համար անհրաժեշտ են լեռնային բազմազան այս ծաղիկները, և քավորը, որին մեծ դեր է վերապահված երեխայի Մյուռոնով կնքվելու գործում: Փոքրիկ այս հայրենը ժողովրդային մի ընկալումն է պես-պես ծաղիկներով պատրաստվող Մյուռոնի, որի օրհնությունը ժողովրդի կողմից ավարտվում էր նոր Մյուռոնի տաք կաթսան համբուրելով:

* կարճ

** գողտրիկ

*** գեղեցիկ, սիրուն

¹³ Հայրեններ, աշխատասիրությամբ Ա. Շ. Մնացականյանի, Երևան, 1995, էջ 785: